

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده حقوق و الهیات

بخش الهیات

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی مسئله ی تنظیم خانواده و پیامد های آن

از دیدگاه فقه امامیه و حقوق اسلامی

مؤلف:

اسما فکوری

استاد راهنما:

دکتر میثم تارم

استاد مشاور:

دکتر احمد جمالی زاده

بهمن ماه ۱۳۹۲

تقدیم به

قطره قطره ی خون شهیدان به پاس تعبیر عظیمشان از کلمه ی ایثار و از خود گذشتگی تقدیم به پدر و مادر و همسر عزیزم به پاس قلب بزرگشان و گرمای امید بخش وجودشان

تشکر و قدر دانی

با سپاس از اقیانوس بی کران رحمت الهی، با سپاس از زحمات بی دریغ و راهنمایی های ارزشمند استادان بزرگوارم، جناب آقای دکتر تارم و جناب آقای دکتر جمالی زاده که در من شوق آموختن برانگیختند.

باشد که این یادآوری نمایان گر سپاس بی پایان من نسبت به کمک های بی دریغ ایشان به شمار آید. و با سپاس از تمام عزیزانی که به هر گونه مرا یار شدند.

چکیده

آنچه از تنظیم خانواده به اذهان عمومی متبادر می شود، کنترل و ایجاد محدودیت در زایش است. چرخه ی رشد جمعیت و گسترش تهدیدهای ناشی از آن، سبب توجه بیشتری به مسائل تنظیم خانواده شده و در میان جوامع گوناگون، هواداران زیادی پیدا کرده است. از آنجا که تکثیر نسل، اصل اجتماعی مسلمانان می باشد، سخن ما در این پژوهش این است که آیا افراد شرعاً و قانوناً می توانند بر اساس یک برنامه ی خاص نسبت به تنظیم نسل برای خود محدودیت هایی ایجاد کنند؛ البته مقصود از تنظیم خانواده، تنها جلوگیری از فرزند آوری به طور مطلق نیست، بلکه به معنای نظم بخشیدن به خانواده و تعداد افراد آن است؛ لکن تنظیم خانواده از آنجا که می تواند هم در راستای افزایش جمعیت اعمال گردد و هم در راستای کاهش جمعیت؛ بنابراین، پیامد هایی را نیز به دنبال خواهد داشت که در طی بحث مطرح خواهند شد. از مهمترین نتایج این پژوهش این است که حکم اجرای تنظیم نسل در سطح خانواده و فرد با توجه به اصل اباحه مباح می باشد؛ اما در سطح جامعه، به حکم ضرورت و مصلحت اجتماعی تحت حکم ثانوی و حکم حکومتی واقع می شود.

کلید واژه ها: تنظیم خانواده، کنترل موالید، جمعیت، سیاست جمعیتی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات طرح
۴	۱-۱- بیان مسئله
۴	۱-۲- ضرورت انجام تحقیق
۵	۱-۳- هدف های تحقیق
۵	۱-۴- روش اجرای تحقیق
۵	۱-۵- پیشینه ی نظری تحقیق
۶	۱-۶- سؤال های تحقیق
۷	فصل دوم: تعاریف و مفاهیم
۸	۲-۱- مفاهیم اصلی
۸	۲-۱-۱- معنای تنظیم خانواده
۹	۲-۱-۲- معنای فقه
۹	۲-۱-۲-۱- فقه در لغت
۹	۲-۱-۲-۲- فقه در اصطلاح
۹	۲-۱-۳- معنای حقوق اسلامی
۱۰	۲-۱-۴- جمعیت
۱۰	۲-۱-۵- سیاست جمعیتی
۱۰	۲-۱-۶- کنترل موالید
۱۰	۲-۲- مفاهیم فرعی

- ۱۰-۲-۲-۱-معنای عقیم سازی.....
- ۱۱-۲-۲-۲-معنای سقط جنین.....
- ۱۱-۲-۲-۱-سقط در لغت.....
- ۱۱-۲-۲-۲-سقط در اصطلاح.....
- ۱۱-۲-۲-۳-جنین در لغت.....
- ۱۱-۲-۲-۴-جنین در اصطلاح.....
- ۱۲-۲-۲-۵-سقط جنین در اصطلاح فقهی.....
- ۱۲-۲-۲-۶-سقط جنین در اصطلاح حقوقی.....
- ۱۳- **فصل سوم: جمعیت و زادآوری از دیدگاه اسلام**.....
- ۱۴-۱-۳- بیان نظریات جمعیت شناختی.....
- ۱۴-۱-۱- طرفداران افزایش جمعیت.....
- ۱۴-۲-۱- طرفداران کاهش جمعیت.....
- ۱۵-۳-۱- طرفداران جمعیت ثابت.....
- ۱۶-۳-۱- طرفداران جمعیت متناسب.....
- ۱۶-۲-۳- دیدگاه اسلام.....
- ۱۷-۳-۲- آیات.....
- ۱۸-۳-۲- روایات.....
- ۲۱- **فصل چهارم: تنظیم خانواده از منظر فقهی**.....
- ۲۲-۴-۱- نظریات مربوط به تنظیم خانواده.....
- ۲۳-۴-۲- ادله ی مخالفان تنظیم خانواده.....
- ۲۳-۴-۱- ادله ی مبتنی بر مبانی شریعت.....
- ۲۳-۴-۲- ادله ی مبتنی بر دیدگاه های اقتصادی، اجتماعی.....

- ۲۵..... ۳-۲-۴-استناد به پیامدهای منفی کنترل موالید
- ۲۶..... ۱-۳-۲-۴-پیامدهای فرهنگی
- ۲۸..... ۲-۳-۲-۴-پیامدهای اجتماعی
- ۳۰..... ۳-۳-۲-۴-پیامدهای سیاسی
- ۳۱..... ۴-۳-۲-۴-پیامدهای اقتصادی
- ۳۳..... ۳-۴-ادله ی موافقان تنظیم خانواده
- ۳۴..... ۱-۳-۴-هر کثرتی پسندیده و هر اندکی ناپسند نیست
- ۳۴..... ۲-۳-۴-مشکلات خانوادگی تکثیر نسل
- ۳۵..... ۳-۳-۴-مشکلات اجتماعی تکثیر نسل
- ۳۶..... ۴-۴-تعریف حکم و اقسام آن
- ۳۷..... ۵-۴-بررسی حکم اولی تنظیم نسل
- ۳۸..... ۱-۵-۴-ادله ی جواز تنظیم نسل
- ۳۸..... ۱-۱-۵-۴-اصل براءت شرعی
- ۳۹..... ۱-۱-۵-۴-ادله ی براءت شرعی
- ۳۹..... ۲-۱-۵-۴-اصالت اباحه ی تکثیر نسل و عدم وجوب آن
- ۴۰..... ۳-۱-۵-۴-اباحه ی عزل
- ۴۰..... ۶-۴-بررسی حکم ثانوی تنظیم نسل
- ۴۱..... ۱-۶-۴-تعریف عنوان ثانوی
- ۴۲..... ۲-۶-۴-جایگاه و اثر عناوین ثانوی در فقه اسلامی
- ۴۳..... ۳-۶-۴-انواع عنوان های ثانوی
- ۴۴..... ۱-۳-۶-۴-ضرورت های فردی
- ۴۴..... ۱-۱-۳-۶-۴-اضطرار

- ۴۴-۶-۳-۱-۱-۱-شرایط تحقق حالت اضطرار..... ۴۴
- شرایط واقعه ی اضطراری..... ۴۵
- شرایط اقدام مضطر..... ۴۵
- ۴-۶-۳-۱-۲-ضرر..... ۴۶
- ۴-۶-۳-۱-۲-۱-ادله ی حرمت ضرر..... ۴۶
- آیات..... ۴۶
- روایات..... ۴۶
- چگونگی استدلال..... ۴۷
- ۴-۶-۳-۱-۲-۲-حکم ضرر از منظر فقها..... ۴۸
- ۴-۶-۳-۱-۳-۲-۳-مفاد «لا ضرر و لا ضرار»..... ۴۹
- ۴-۶-۳-۱-۳-۳-عسر و حرج شدید..... ۴۹
- ۴-۶-۳-۲-ضرورت های اجتماعی..... ۵۰
- ۴-۷-آیا ولی امر مسلمین می تواند مردم را به تحدید یا تکثیر نسل ملزم سازد؟..... ۵۲
- فصل پنجم: بررسی حکم فقهی و حقوقی روشهای جلوگیری از تکثیر نسل..... ۵۶**
- ۵-۱-راههای جلوگیری از بارداری..... ۵۷
- ۵-۱-۱-عزل..... ۵۷
- ۵-۱-۱-۱-بررسی حکم فقهی..... ۵۷
- ۵-۱-۱-۱-۱-روایات حرمت عزل..... ۵۷
- ۵-۱-۱-۲-روایات جواز عزل..... ۵۸
- ۵-۱-۱-۳-چگونگی جمع بین روایات حرمت و جواز..... ۵۹
- ۵-۱-۱-۴-نظر فقهای متقدم شیعه راجع به عزل..... ۵۹
- ۵-۱-۱-۵-نظر فقهای متأخر شیعه راجع به عزل..... ۶۰

- ۶۰..... ۵-۱-۱-۱-۱-۶-حکم عزل در ازدواج موقت (متعہ)
- ۶۱..... ۵-۱-۲-عقیم سازی
- ۶۱..... ۵-۱-۲-۱-۱-۱-بررسی حکم فقهی
- ۶۱..... ۵-۱-۲-۱-۱-۱-ادله ی حرمت عقیم سازی
- ۶۱..... ۵-۱-۲-۱-۱-۱-وجوب دیه (ارش) برای زوال منافع
- ۶۲..... ۵-۱-۲-۱-۱-۲-عقیم سازی، مصداق ضرر
- ۶۳..... چند پرشش
- ۶۳..... ۵-۱-۳-استفاده از قرص های ترکیبی
- ۶۴..... ۵-۱-۳-۱-مکانیسم اول:(جلوگیری از تخمک گذاری)
- ۶۴..... ۵-۱-۳-۱-۱-بررسی حکم فقهی
- ۶۴..... ۵-۱-۳-۲-مکانیسم دوم:(معدوم نمودن نطفه ی منعقدہ قبل از لانه گزینی)
- ۶۵..... ۵-۱-۳-۲-۱-بررسی حکم فقهی
- ۶۶..... ۵-۱-۴-دستگاه های درون رحمی (آی.یو.دی)
- ۶۶..... ۵-۱-۴-۱-مکانیسم آی.یو.دی
- ۶۶..... ۵-۱-۴-۱-۱-بررسی حکم فقهی
- ۶۶..... ۵-۱-۵-سقط جنین
- ۶۶..... ۵-۱-۵-۱-حکم فقهی سقط جنین
- ۶۷..... ۵-۱-۵-۱-۲-دلایل حرمت سقط جنین
- ۶۷..... ۵-۱-۵-۱-۲-۱-وجوب دیه
- ۶۷..... ۵-۱-۵-۱-۲-۲-ممنوعیت مادر از ارث و دیه ی جنین
- ۶۸..... حکم حقوقی
- ۶۸..... ۵-۱-۵-۱-۲-۳-لزوم تأخیر اجرای حد برای زن باردار

۶۹	حکم حقوقی
۷۰	۱-۵-۲-انواع سقط جنین.....
۷۰	۱-۵-۱-۲-سقط جنین جنایی
۷۰	۱-۵-۱-۲-۱-بررسی حکم دیه در سقط جنین
۷۰	در روایات
۷۱	دیدگاه فقهای شیعه.....
۷۱	حکم حقوقی
۷۱	۱-۵-۱-۲-۲-بررسی حکم كفاره در سقط جنین
۷۱	دیدگاه فقهای متقدم شیعه.....
۷۲	دیدگاه فقهای متأخر شیعه.....
۷۳	۱-۵-۱-۲-۳-بررسی حکم قصاص در سقط جنین
۷۳	حکم فقهی
۷۳	حکم حقوقی
۷۳	۱-۵-۱-۲-۴-بررسی حکم تعزیر در سقط جنین
۷۳	حکم حقوقی
۷۴	۱-۵-۲-۲-سقط طبی
۷۴	۱-۵-۱-۲-۲-بررسی حکم فقهی
۷۴	دلایل جواز سقط درمانی قبل از حلول روح.....
۷۵	نظر فقهای متأخر شیعه.....
۷۶	۱-۵-۲-۲-۲-حکم حقوقی.....
۷۷	نتیجه گیری
۷۸	پیشنهادات

مقدمه

در زمان های گذشته به علت بالا بودن میزان مرگ و میر، عقاید رایج نسبت به جمعیت موافق با سیاست های مرتبط با افزایش مولید بود. با آنکه این سیاست ها به صورت عملی اجرا نمی شد؛ اما عقاید موافق با افزایش مولید را از طریق تقویت ارزش ها و هنجارهای مرتبط پشتیبانی می کرد. به علت افزایش فزاینده جمعیت جهان در ۵۰ سال گذشته، سیاست های مرتبط با کاهش مولید از اهمیت زیادی بویژه در کشورهای در حال توسعه برخوردار گردید.

سیاست های موافق با کاهش مولید و باروری در ابتدا با نظریه ی کنترل مولید شروع شد. در کنترل مولید هدف عمدتاً دخالت صریح و قطع دولت در کاهش مولید است.

این سیاست عمدتاً در زمانی اجرا می شود که رشد جمعیت در حد بسیار بالایی قرار داشته و عدم تعادل بین تغییرات جمعیتی و اقتصادی و اجتماعی مرتبط با توسعه نیز شدید است از آنجا که این نوع سیاست کاهش باروری عمدتاً قهری بوده و با آگاهی خانواده ها و اختیار افراد هماهنگ نیست، اعمال آن مخالفت هایی را در بر داشته است.

با تعدیل این سیاست و افزایش نقش خانواده ها و افراد در انجام آن، مفهوم تنظیم خانواده یا برنامه ریزی خانواده پدیدار شد. هدف عمده ی این سیاست، هماهنگی بین امکانات خانواده و تعداد فرزندان آن است.

این سیاست از طریق ارائه ی خدمات تنظیم خانواده (آموزش خانواده در مورد سلامت و بهداشت خانواده، آموزش استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی و...) و ارزیابی اثر بخشی این خدمات جهت بهبود نوع و نحوه ی ارائه ی خدمات اعمال می شود. تنظیم خانواده، بر خلاف کنترل مولید، می تواند موجب کاهش، افزایش و ثبات باروری شود. هر چند هدف تنظیم خانواده فقط کاهش مولید نیست؛ اما اعمال آن در کشورهای دارای باروری بالا به کاهش باروری و زاد آوری منجر می شود. این بدین جهت است که در این کشورها، به علت باروری بالا و توان اقتصادی ضعیف خانواده ها، ایجاد تعادل بین امکانات خانواده و تعداد فرزندان انجام شود.

موفقیت تنظیم خانواده به منظور بهره گیری بیشتر از امکانات آن و دخالت ارادی افراد در کنترل و تنظیم باروری خود، نیازمند کوشش های دیگری است که تحت عنوان اقدامات فراتر از برنامه ی تنظیم خانواده نامیده می شوند.

افزایش سن قانونی ازدواج، افزایش میزان تحصیلات و مشارکت زنان در کارهای بیرون از خانه و ارائه ی آموزش های جمعیتی در مدارس، از جمله اقداماتی هستند که برای تقویت مشارکت همگانی افراد در برنامه های تنظیم خانواده ضروری می باشد.

برنامه های تنظیم خانواده، علیرغم تأثیر گذاری قابل توجه در کاهش باروری در کشورهای دارای باروری بالا، همیشه با انتقاداتی همراه بوده است. این برنامه ها عمدتاً براساس اهداف جمعیتی به وجود آمده و هدف مهم آنها کاهش رشد جمعیت بوده است. از این جهت ممکن است خواست و اراده ی استفاده کنندگان از خدمات این برنامه ها چندان مورد توجه قرار نگیرد؛ علاوه بر آن ممکن است به علت اجبار نسبی (مثلاً افزایش سن قانونی ازدواج) که برای تشویق افراد در استفاده از خدمات آن وجود دارد، رعایت حقوق انسانی مخصوصاً حقوق مربوط به فرزندآوری زنان خدشه دار شود. (محمودیان و دیگران، ۱۳۸۹: ۶۵-۶۳)

در تحقیق انجام شده، حکم فقهی و حقوقی مسئله ی تنظیم خانواده و پیامدهای آن در پنج فصل مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل اول به کلیات طرح پرداخته شده است.

فصل دوم به تعریف مفاهیم اصلی و فرعی اختصاص داده شده است.

فصل سوم تحقیق، جمعیت و زادآوری را از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار داده است.

فصل چهارم به بررسی مسئله ی تنظیم خانواده از منظر فقهی پرداخته است که در خلال بحث پیامدهای تنظیم خانواده نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل پنجم نیز به بررسی حکم فقهی و حقوقی روش های جلوگیری از تکثیر نسل پرداخته است.

در خاتمه نیز نتایج و پیشنهادات عنوان گردیده است.

فصل اول: کلیات طرح

۱-۱- بیان مسأله

موضوع این تحقیق، بررسی مسأله ی تنظیم خانواده و پیامدهای آن از دیدگاه فقه امامیه و حقوق اسلامی می باشد.

از نظر اسلام جمعیت نعمت و رحمت است و با توجه به تأکید ادله ی شریعت اسلامی بر فرزندآوری و تکثیر نسل، این امر دلالت بر استحباب می کند؛ لکن با توجه شرایط زمانی و مکانی و عوامل تربیتی، رشد جمعیت دارای فاکتورهای مثبت یا منفی می گردد. به این ترتیب که در زمان و مکان و شرایطی به لحاظ حفظ بقا و کمال نسل، افزایش جمعیت لازم و واجب، و در شرایطی رشد جمعیت خود باعث اختلال در کمال و بقای نسل می گردد. در چنین شرایطی تنظیم خانواده امری ضروری می نماید. در واقع تنظیم خانواده علاوه بر اینکه در سطح خانواده دارای هدف می باشد، در سطح اجتماع نیز به عنوان یکی از سیاست های جمعیتی دولت در جهت تعدیل رشد جمعیت به کار گرفته می شود.

۱-۲- ضرورت انجام تحقیق

تداوم حیات بشریت، منوط و وابسته به تکثیر نسل و فرزندآوری است و اساس خلقت و آفرینش زن و مرد، بر پایه ی فرزندآوری بنا شده است؛ به طوری که بدون آن، حیات انسانی نبود است. نیاز به فرزندآوری و تکثیر نسل، از ضروری ترین نیازهای بشر است و کنترل آن، به حدی که مکانیسم فعالیت و پویایی را از جامعه ای بگیرد، خطر آفرین و عامل اصلی سقوط جامعه می باشد. از این رو، نیاز است تا مسأله ی کنترل زاد و ولد و تنظیم نسل و روش های اجرای آن مورد بررسی قرار گیرد. مسأله ی تنظیم خانواده، از جمله مسائل مستحدثه می باشد که هم در سطح خانواده، و هم در سطح جامعه مطرح است و تبعات و پیامدهای گسترده ای در پی دارد و می طلبد که از جنبه ها و ابعاد گوناگون مورد مطالعه ی علوم مختلف از جمله علوم سیاسی، اقتصادی، علوم جمعیت شناسی و جامعه شناسی، علوم دینی و... قرار گیرد. لکن، به فراخور مقام و با توجه به ابهامات فقهی مسأله، ضرورت ایجاب می کند که این مسأله از نظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار گیرد تا راهبردی صحیح و مناسب در مواجهه ی با این مسأله بتوان در پیش گرفت.

۱-۳-هدف های تحقیق

هدف کلی ما، تحقیق و ارائه ی یک پژوهش کامل و مجزا در زمینه ی دستیابی به حکم تنظیم نسل در بعد خانواده و اجتماع از منظر فقها و حقوقدانان اسلامی می باشد. از اهداف جزئی این تحقیق، می توان به بررسی دیدگاه جمعیتی اسلام، بررسی مشروعیت و عدم مشروعیت راه های کنترل بارداری بر اساس منابع معتبر فقهی و بررسی احکام حقوقی مترتب بر این روش ها بر اساس منابع معتبر حقوقی اشاره کرد. که می تواند مورد استفاده ی دانشجویان رشته ی فقه و حقوق اسلامی و سایر علاقه مندان به پژوهش در این زمینه قرار گیرد

۱-۴-روش اجرای تحقیق

این تحقیق از نوع کتابخانه ای و مبتنی بر توصیف و تحلیل و استنباط می باشد.

۱-۵-پیشینه ی نظری تحقیق

مبانی نظری این تحقیق، همان ادله ی معتبر فقه و حقوق اسلامی است که عبارتند از: آیات فقهی قرآن مجید، سنت، اجماع و عقل. همچنین قواعد عمومی فقهی و حقوقی که محدودده ی آن، بررسی ادله ی جواز تنظیم نسل و مشروعیت روش های جلوگیری از تکثیر نسل و بارداری می باشد. در زمینه ی کتب روایی می توان وسائل الشیعه از شیخ حر عاملی، من لا یحضره الفقیه از شیخ صدوق، فروع کافی از محمد بن یعقوب کلینی و... را نام برد. در زمینه ی کتب فقهی می توان به مبسوط فی فقه الامامیه از شیخ طوسی، جواهر الکلام از محمد حسن نجفی، تحریر الوسيله از امام خمینی (ره) و...، در زمینه ی کتب حقوقی میتوان به قانون مجازات اسلامی، حقوق کیفری اختصاصی از هوشنگ شامیاتی و...، در زمینه ی کتب پزشکی به مراقبت های نه ماه بارداری و زایمان از محمد نخعی و... اشاره کرد. در زمینه ی کتبی که به مسئله ی تنظیم خانواده پرداخته اند، می توان به آثاری همچون سقط جنین و تراکم جمعیت نوشته ی علی عارفی اشاره کرد. این کتاب به بررسی ریشه ای سقط جنین که یکی از شایع ترین راه های جلوگیری از تکثیر نسل می باشد، از منظر فقهی پرداخته است. همچنین به طور مختصر دیدگاه اسلام را پیرامون افزایش جمعیت و راه های کنترل جمعیت مورد بررسی قرار داده است.

از میان آثار دیگر می توان رساله ی مبانی تنظیم خانواده نوشته ی سید حسن موسوی خمینی را نام برد این رساله، به بررسی مبانی تحدید نسل و مشروعیت طرق آن معطوف گردیده است و پس از بررسی حکم اولی کثرت و قلت اولاد، به تعیین حکم اولی راه های جلوگیری از تکثیر نسل که بیشترین ثمره ی فقهی بر آن مترتب است و در حقیقت عمده ترین مباحث مربوط به تکثیر نسل در حوزه ی مذکور متمرکز است، پرداخته است.

از میان مقالات کار شده در زمینه ی تنظیم خانواده می توان به مقاله ی تحدید نسل از دیدگاه فقه امامیه و حقوق اسلامی نوشته ی حبیب الله طاهری، مقاله ی سخنی در تنظیم خانواده نوشته ی آیت الله محمد مؤمن قمی و... اشاره کرد.

۱-۶- سؤال های تحقیق

سؤال اصلی

- دیدگاه فقه امامیه و حقوق اسلامی راجع به مسأله ی تنظیم خانواده چیست و این مسأله، چه پیامد هایی را به دنبال دارد؟

سؤالات فرعی

۱- اسلام راجع به زاد آوری و جمعیت چه دیدگاهی دارد؟

۲- تنظیم خانواده از نظر فقهی چه حکمی دارد؟

۳- احکام فقهی و حقوقی روش های جلوگیری از تکثیر نسل کدامند؟

فصل دوم: تعاریف و مفاهیم

۲-۱- مفاهیم اصلی

۲-۱-۱- معنای تنظیم خانواده

برای تنظیم خانواده تعاریف به ظاهر متفاوتی آورده شده است؛ امامزومون و محتوای این تعاریف یکسان می باشد.

«تنظیم خانواده به دستورالعمل هایی اطلاق می شود که طی آن ها بارداری زنان، کنترل و فاصله گذاری می شود و در نتیجه تعداد جمعیت خانواده کاهش می یابد.» (شیخی، ۱۳۷۶: ۶۵)

طبق این تعریف، تنظیم خانواده به عنوان یکی از عملکردهای سیاست جمعیتی، می تواند در جهت کاهش جمعیت به کار بسته شود.

این دستورالعمل ها گاهی جنبه ی حکومتی پیدا می کند و به یک برنامه تبدیل می شود. تنظیم خانواده بر اساس تعریف سازمان بهداشت جهانی، اتخاذ یک سیاست جمعیتی از سوی خانواده ها است که داوطلبانه و بر پایه ی آگاهی، بینش و تصمیم گیری مسئولانه توسط والدین، به خاطر ارتقای تندرستی و بهزیستی اعضای آن به مورد اجرا گذارده می شود.» (حلم سرشت، همان: ۵۲)

طبق این تعریف، تنظیم خانواده به عنوان یکی از سیاست های جمعیتی شناخته می شود. این تعریف به این صورت نیز بیان شده است:

«اقداماتی که زوجین را یاری می کند تا از داشتن فرزند ناخواسته جلوگیری کنند، فاصله ی بین فرزندان را تنظیم کنند، زمان تولد فرزندان را با سن خود و شرایط زندگی تطبیق دهند و آگاهانه در مورد تعداد فرزندان خود تصمیم بگیرند.» (همان: ۳۸)

در این تعریف تنها بعد فردی تنظیم خانواده لحاظ شده است.

در جای دیگر، تنظیم خانواده به این صورت تعریف شده است:

«تنظیم خانواده عملی است آگاهانه و ارادی که هم در سطح خانواده و هم در سطح جامعه دارای هدف می باشد. هدف از آن در سطح خانواده توازن میان امکانات اقتصادی و تعداد اولاد است و در سطح جامعه به منظور ایجاد تعادل میان جمعیت و تولید انجام می گیرد.» (تقوی، بی تا: ۷۳)

با توجه به این تعریف روشن می گردد که تنظیم خانواده الزاماً با محدود ساختن موالید همراه نیست، بلکه می تواند مستلزم ثبات جمعیت نیز باشد. و از همین جا می توان بین دو واژه ی تحدید نسل و تنظیم خانواده تفاوت گذارد. تحدید نسل صرفاً به معنای محدود ساختن توالد به منظور دستیابی به جمعیت کمتر است؛ در حالی که تنظیم خانواده همان طور که می تواند قلت جمعیت را به دنبال داشته